

MAHMUDXO‘JA BEHBUDIYNING PEDAGOGIK MEROSI: INTEGRATSIYALASHGAN TA‘LIM MODELI

Mirzoyeva Nigora Shavkatjonovna

SamDPI o‘qituvchisi

Niyozova Fotima Baxtiyorzoda

SamDPI 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Turkiston jadidchilik harakatining yetakchi namoyandasi Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik merosi zamonaviy integratsiyalashgan ta‘lim nazariyalari va konstruktivistik didaktika tahlil qilindi. Tadqiqot tarixiy-analitik va konseptual-komparativ metodlar asosida olib borildi. Behbudiyning darslik yaratish faoliyati, fonetik savod o‘rgatish metodikasi hamda “Padarkush” dramasi yagona pedagogik modelning o‘zaro bog‘liq elementlari sifatida asoslanadi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Behbudiyligari surgan fanlararo integratsiya, ongli o‘qish va ko‘p tillilik konsepsiyasi zamonaviy konstruktivizm nazariyalari bilan metodologik uyg‘unlikka ega.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudiyligari, integratsiyalashgan ta‘lim, didaktik yondashuv, usuli savtiya, teatr — ibratxona, fanlararo integratsiya, ko‘p tilli ta‘lim, jadidchilik.

XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-pedagogik muhitida tub burilish yasagan Mahmudxo‘ja Behbudiyligari ta‘limni millat taraqqiyotining asosiy omili sifatida baholab, uni jamiyatning strategik poydevori deb talqin qildi.[1].Behbudiyligari faqat darslik yozib qolmay, darslikning poligrafik va vizual sifatiga ham alohida e‘tibor bergan. U 1913-yilda Samarqandda o‘z nashriyatini (“Behbudiyligari”) tashkil etishi — ta‘limni texnik ta‘minlashning birinchi qadami edi.Behbudiyligari darsliklarda shriftlar o‘lchami (kegli), harflarning bolalar ko‘ziga charchoq bermasligi va rasmlarning mazmuniy yuklamasiga e‘tibor bergan. U darslikni shunchaki ma‘lumot manbai emas, balki vizual didaktik vosita

deb hisoblagan. Bu bugungi kunda boshlang'ich ta'lim darsliklariga qo'yiladigan gigiyenik va estetik talablarning ilk ko'rinishidir .

Uning pedagogik konsepsiyasi dunyoviy va diniy bilimlarning integratsiyasiga tayanib, o'quvchini zamonaviy dunyo taraqqiyotiga moslashtirishni maqsad qilgan edi. Behbudiyning darslik yaratish faoliyati fanlararo bog'liqlikning yorqin namunasidir. Uning "Muntaxabi jug'rofiyai umumiy" (1906) darsligi shunchaki geografik ma'lumotlar to'plami emas, balki tarix, iqtisodiyot va etika elementlarini o'z ichiga olgan integrativ manbadir [2]. Ushbu darslikda geografik ob'ektlar ijtimoiy kontekst bilan bog'liq holda tushuntiriladi, bu esa o'quvchida olamning yaxlit manzarasini shakllantiradi. Bu yondashuv bugungi kunda ta'limda qo'llanilayotgan CLIL metodikasining tarixiy ildizlaridan biri hisoblanadi. An'anaviy "abjad" usulida harflar mexanik yodlangan bo'lsa, Behbudiyl taklif etgan metodda tovush va harfning birligi, bo'g'in ko'chirish qoidalari o'quvchida fonetik eshitish va tahliliy fikrlashni erta rivojlantirdi [3]. Uning "Kitobat ul-atfol" (1913) asari o'quvchilarda nafaqat husnixat, balki funksional savodxonlik — amaliy yozish va ish yuritish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qildi [4]. Bu jarayon bolaning neyrolingvistik rivojlanishini tezlashtirib, o'qish muddatini bir necha barobar qisqartirdi. Behbudiyl pedagogikasining eng o'ziga xos jihati — uning huquqiy va iqtisodiy bilimlar bilan bog'liqligidir. Uning "Haq olinur, berilmas!" degan qat'iy chorlovi ta'lim olgan insonning ijtimoiy pozitsiyasini belgilab berdi. Behbudiyl fikricha, millat zamonaviy savdo, hisob-kitob va yuridik hujjatlar bilan ishlashni o'rganmas ekan, iqtisodiy qaramlikdan qutula olmaydi. Bu g'oyalar bugungi ta'limdagi "hayotiy ko'nikmalar" va "moliyaviy savodxonlik" kompetensiyalari bilan to'la mos keladi. Behbudiyl ta'lim samaradorligini maktab binosining tuzilishi va gigiyenasi bilan bog'lagan. U o'zining publitsistik chiqishlarida maktab binosi keng, yorug', ventilyatsiya tizimiga ega va bolalar uchun ergonomik qulay bo'lishi lozimligini asoslab berdi. An'anaviyl hujralarning tor va qorong'uligini tanqid qilib, ta'lim muhitining o'quvchi psixofiziologiyasiga ta'sirini tahlil qildi. Bu hozirgi zamon "ta'lim dizayni" konsepsiyasiga juda yaqin yondashuvdir [7]. Behbudiyl teatrqa nafaqat ko'ngilochar maskan, balki xalqning ko'zini ochuvchi ulug' tarbiya vositasi sifatida qaradi va uni "Teatr — ibratxonadir" deb atadi [6].

Uning “Padarkush” (1911) dramasi orqali ma’rifatsizlikning fojiali oqibatlarini vizual shaklda yoritildi. Sahna asari orqali o‘quvchida va tomoshabinda axloqiy refleksiya hamda tanqidiy fikrlash uyg‘otildi. “Padarkush” dramasi nafaqat badiiy asar, balki “muammoli ta’lim” metodining o‘sha davrdagi amaliy ko‘rinishidir. Behbudiy sahna asari orqali tomoshabinni tayyor xulosaga olib kelmaydi, balki ilmning yo‘qligi qanday fojialarga sabab bo‘lishini ko‘rsatib, tomoshabinda tanqidiy fikrlashni (critical thinking) uyg‘otadi. Bu jarayon zamonaviy pedagogikada “refleksiv yondashuv” deb ataladi, ya’ni inson ko‘rgan voqeasidan o‘zi uchun axloqiy dars chiqaradi. Eng muhimi esa, Behbudiy maktablarda imtihon tizimini va o‘quvchilar bilimini baholashni tizimlashtirishni taklif qilgan. U jadid maktablarida ochiq imtihonlar (tantanali imtihonlar) o‘tkazish orqali ta’lim sifatini jamoatchilik nazoratiga havola qildi. Bu nafaqat o‘quvchining bilimini tekshirish, balki ota-onalarda maktabga nisbatan ishonch uyg‘otishning marketing strategiyasi edi. Behbudiy ta’limni jamiyatga “hisob beruvchi” shaffof tizim sifatida ko‘rishni targ‘ib qilgan.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik merosi shunchaki tarixiy ma’rifatparvarlik hodisasi emas, balki milliy ta’lim tizimining ilk integratsiyalashgan didaktik modelidir. Behbudiy Turkiston ta’lim tizimiga birinchilardan bo‘lib fanlararo integratsiya va ongli o‘qish metodikasini olib kirdi. Uning “usuli savtiya” metodikasi va dunyoviy fanlarni diniy bilimlar bilan uyg‘unlashtirishi, bugungi kundagi kompetensiyaviy yondashuv va fanlararo bog‘liqlik tamoyillarining tarixiy poydevori hisoblanadi. Shu bilan birga, Behbudiy pedagogikasi shunchaki savod o‘rgatish bilan cheklanib qolmay, shaxsni ijtimoiy hayotga tayyorlashning yaxlit mexanizmini yaratdi. “Haq olinur, berilmas!” g‘oyasi orqali huquqiy savodxonlikni, “Teatr — ibratxona” konsepsiyasi orqali esa vizual-axloqiy tarbiyani ta’lim markaziga qo‘ydi. Ushbu yondashuv zamonaviy pedagogikadagi “hayotiy ko‘nikmalar” va “edutainment” modellarining milliy ko‘rinishi bo‘lib, bugungi milliy o‘quv dasturlari uchun hamon muhim metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Behbudiy, M. (1906). Muntaxabi jug‘rofiyai umumiy. Toshkent: Turkiston kutubxonasi. – 124 b.
2. Behbudiy, M. (1911). Padarkush yoxud o‘qimagan bolaning holi. Samarqand: Behbudiya nashriyoti. – 24 b.
3. Behbudiy, M. (1913). Kitobat ul-atfol. Samarqand: Behbudiya nashriyoti. – 48 b.
4. Behbudiy, M. (2001). Tanlangan asarlar (Tahrir hay’ati: B. Qosimov va boshq.). Toshkent: Ma’naviyat. – 320 b.
5. Hamdamov, S. (2015). Ko‘p tilli ta’lim nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Universitet. – 210 b.
6. Qosimov, B. (2004). Jadidchilik va ma’rifat harakati. Toshkent: Fan. – 186 b.
7. Raximov, N. (1998). O‘zbekistonda yangi usul maktablari tarixi. Toshkent: O‘qituvchi. – 156 b.